

дівчаток стилі поведінки, ігри, уподобання, захоплення. У хлопчиків гостро розвивається почуття того, що є «дівчачим», а дівчатка більше усвідомлюють, що припустимо для їхньої поведінки, а що є суто «хлопчачим».

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що до найефективніших засобів морально-емоційного виховання в сім'ї належать особистісні особливості батьків, специфіка взаємодії між ними, характер спілкування дорослих із дітьми, за допомогою якого здійснюється не лише обмін інформацією з проблем морально-етичного змісту, а й розвиток моральної свідомості, формування моральних почуттів і переконань, регуляція й коректування вчинків та поведінки дітей.

Таким чином, аналіз наукових праць та результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних учених із зазначеної проблеми дає підстави для таких висновків:

– провідним чинником впливу сім'ї на зростаючу особистість є її якісні характеристики — гармонійність взаємин між членами, відчуття спокою і щастя, позитивний психологічний клімат, пріоритет духовних цінностей, високий рівень культури;

– цілісна Я-система дитини, а особливо її самооцінка, залежать від сімейної ситуації, батьківського виховання;

– характер сімейного життя позначається на розвитку самостійності дитини, самоповаги, позитивного самоствалення.

Перспективним вбачається продовження розгляду цього питання в аспекті з'ясування впливу сімейної взаємодії та батьківського виховання на інші компоненти самоствалення молодших школярів, серед яких особливе місце займають самоповага та інтерес до себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абраменкова В. В. Половая дифференциация и межличностные отношения в детской группе / В. В. Абраменкова // Вопросы психологии. — 1987. — № 4. — С. 70–78.
2. Архиреева Т. В. Влияние родительского воспитания на самоотношение младшего школьника / Т. В. Архиреева // Вопросы психологии. — 2006. — № 3. — С. 67–77.
3. Борисенко Ю. В. Проблема отцовства в современном обществе / Ю. В. Борисенко, А. Г. Портнова // Вопросы психологии. — 2006. — № 3. — С. 112–130.
4. Клецина И. С. От психологии пола — к гендерным исследованиям в психологии / И. С. Клецина // Вопросы психологии. — 2003. — № 1. — С. 61–78.
5. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. для вищ. навч. закладів / О. Л. Кононко. — К.: Освіта, 1998. — 255 с.
6. Лавриненко Н. В. Гендерні відносини в родині / Основи теорії гендеру: навчальний посібник / Н. В. Лавриненко. — К.: «К.І.С.», 2004. — С. 354–384.
7. Радина Н. К. Возрастные и социокультурные аспекты гендерной социализации подростков / Н. К. Радина, Е. Ю. Терешенкова // Вопросы психологии. — 2006. — № 5. — С. 49–59.
8. Соболева М. В. Влияние семейного конфликта на психомоторное развитие ребенка первых полутора лет жизни / М. В. Соболева, А. С. Батуев // Вопросы психологии. — 2004. — № 5. — С. 11–19.
9. Тархова Л. Н. Воспитать мужчину / Л. Н. Тархова. — М.: Педагогика, 1992. — 288 с.

УДК 371.212.

Олег КОЦЮБИНСЬКИЙ

ВИХОВНА СИСТЕМА «ВІЛЬНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОБЩИНИ ВІККЕРСДОРФ»

У статті охарактеризовано теоретичні засади організації виховного процесу одного із перших навчальних закладів реформаторського типу в Німеччині — «Вільної шкільної общини Віккерсдорф»; розкрито зміст та основні форми виховання учнів з урахуванням відмінностей шкільної общини від інших шкіл реформаторської педагогіки.

В статті охарактеризовано теоретические основания организации воспитательного процесса одного из первых учебных заведений реформаторского типа в Германии — «Свободной школьной общины Вилкерсдорф»; раскрыто содержание и основные формы воспитания учеников с учетом отличий школьной общины от других школ реформаторской педагогики.

The following article describes theoretical basis of educational process organization in one of the first educational establishments of reformation type in Germany — «Free School Community Wickersdorf»; it also describes the contents and basic forms of pupils' education taking into consideration the differences between school community and other schools of reformation pedagogic.

Динаміка розвитку сучасного суспільства спонукає вітчизняну освіту до своєчасної модернізації й оновлення змісту та форм організації навчально-виховного процесу. Корисним у контексті зазначеного стає досвід реформування освіти інших країн, зокрема Німеччини. Нова педагогічна течія, що виникла у цій країні на початку ХХ століття, — реформаторська педагогіка — внесла суттєві зміни у структуру навчально-виховного процесу в середній школі.

Одним із перших організаторів шкіл реформаторської педагогіки був Густав Вінекен, який разом із групою однодумців заснував «Вільну шкільну общину Віккерсдорф». Діяльність, форми та методи організації навчально-виховного процесу цього навчального закладу є цікавими для вивчення не лише в контексті історико-педагогічної думки, а й можуть послужити корисним досвідом для використання у формуванні сучасної вітчизняної моделі освіти.

Тема реформаторської педагогіки не є абсолютно новою. Зважаючи на вже майже столітню історію цієї педагогічної течії, ще радянські науковці зверталися до проблем змісту виховання у реформаторських школах. Так російська дослідниця Л. Образцова у своїй дисертаційній роботі «Содержание и формы воспитательной работы в «Свободной школьной общине Виккерсдорф» (1906–1933)» [2] описує загальні особливості общини Віккерсдорф та її відмінності від уже існуючих навчальних закладів, діяльність яких ґрунтувалася на засадах реформаторської педагогіки. Більш сучасними є дослідження німецьких науковців Ульріха Германна [4] та Мартіна Нефа [5], які характеризують здебільшого загальні тенденції розвитку шкільної общини Віккерсдорф у контексті її столітньої історії. Таким чином, інтерес науковців до проблеми навчання та виховання у шкільній общині Віккерсдорф у різні періоди свідчить про постійну актуальність питання змісту реформаторської освіти, хоча відомостей про особливості організації навчально-виховного процесу в шкільній общині Віккерсдорф є все ще недостатньо для повного осмислення місця реформаторської педагогіки Німеччини у модернізації вітчизняної системи освіти.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей виховної роботи у «Вільній шкільній общині Віккерсдорф» у контексті реформаторської педагогіки Німеччини початку ХХ століття задля їх творчого використання у сучасній вітчизняній системі освіти.

Початок ХХ століття ознаменувався для педагогіки Європи взагалі та Німеччини зокрема появою принципово нової течії — реформаторської педагогіки. Її основним завданням було виховання особистості нового типу — активної, думаючої, високоінтелектуальної, готової до адаптації в мінливих умовах тогочасного суспільства. З формуванням основних принципів реформаторської педагогіки (свободи дитини, самовиховання і самонавчання учнів) з'являються перші навчальні заклади, метою яких є реалізація теоретичних засад цієї течії. Зазначені заклади отримали назву «нових» та «експериментальних» шкіл, оскільки форми роботи в них відрізнялися від традиційних і потребували апробації на практиці. Так, одним із нововведень була зміна ролі вчителя у навчально-виховному процесі. Педагог ставав головою «сім'ї», що об'єднувала 5–7 учнів із різних класів; сприяв вирішенню проблем, пов'язаних із навчанням своїх вихованців; проводив із ними цілий навчальний рік, живучи в одному будинку.

Однією з таких шкіл реформаторської педагогіки стала «Вільна шкільна община Віккерсдорф», розташована в сільській місцевості. Як і інші «нові школи», вона була дев'ятикласною реальною школою-інтернатом, заснованою на приватні кошти. Не отримуючи жодної допомоги від держави, цей навчальний заклад фактично обслуговував дітей заможних громадян, які могли оплачувати їхнє навчання та утримання. Однак такий підхід суперечив первинному задуму — створити вільну шкільну общину, відкриту для всіх бажаючих і незалежну від держави та церкви.

В основу організації навчально-виховної роботи Віккерсдорфської школи були покладені три основні ідеї:

- виховання духовно багатой і етично чистої людини, яка успадкувала найкращі традиції минулого;
- організація всієї роботи школи як закладу молоді та для молоді, з наданням їй свободи вибору тих чи інших форм та видів діяльності і права голосу;
- підготовка молоді до майбутнього соціального життя як у контексті її професійної підготовки, так і як активних суспільних діячів [4, с. 63].

Цілі, завдання і зміст виховної роботи у «Вільній шкільній общині Віккерсдорф» були спрямовані на формування людини гуманної, висококультурної, яка поважала б інші народи [3; 5].

Будучи вільною від державного нагляду і традицій, шкільна община Віккерсдорф ставила своїм основним завданням реалізацію найрадикальніших вимог педагогів-реформаторів того часу (відмова від сталого навчального плану, проведення занять на свіжому повітрі, збільшення частки трудового і фізичного виховання та ін.). Саме це положення дало змогу виділити і детально охарактеризувати (за зовнішньої схожості цієї школи з іншими «новими школами» Німеччини) її основну внутрішню відмінність від решти шкіл.

Порівняльний аналіз систем виховання у «Вільній шкільній общині Віккерсдорф» і «Сільських виховних будинках» Літца, які стали першим зразком створення подібних шкіл у Німеччині, показав, що багато німецьких істориків педагогіки, зважаючи лише на той факт, що «Вільна шкільна община Віккерсдорф» була спочатку дочірньою школою виховних будинків Германа Літца, помилково відносили її до того ж типу освітніх закладів [3; 4; 5].

Однією із найважливіших особливостей Віккерсдорфської школи стало спільне навчання і виховання хлопчиків та дівчаток, рівноправна їх участь у житті школи, чого раніше у школах Німеччини не було. Герман Літц, як і більшість керівників інших «нових шкіл» у Німеччині, був противником спільного навчання. Виняток становив лише Гехеб, котрий апробував спільне виховання хлопчиків і дівчаток у віці від 1 до 20 років у так званих «сім'ях». Проте його досвід поширення не набув, тоді як досвід «Вільної шкільної общини Віккерсдорф» був врахований при організації «дослідних шкіл» після 1918 року в Німеччині [2, с. 10].

Іншою особливістю виховної роботи у Віккерсдорфській школі став інститут товариств. Це були групи учнів, які об'єднувалися навколо вчителя за власним вибором з урахуванням інтересів обох сторін. Педагоги й учні працювали і відпочивали разом. Учителі були не просто вихователями-наставниками, але й друзями, старшими товаришами своїх учнів. Дружні стосунки замість авторитарної муштри вигідно вирізняли школу Вінекена з-поміж державних навчальних закладів.

Характерною особливістю Віккерсдорфської школи була також шкільна община, що виконувала роль органу спільного управління школою. Таке управління базувалося на законодавчих зборах учителів та учнів. Шкільні збори вирішували питання розпорядку дня, використання й оснащення класних приміщень і житлових кімнат, кількості кишенькових грошей, проведення шкільних канікул, дисципліни та ін. Шкільна община не торкалася питань викладання навчальних дисциплін і організації занять, оскільки відповідальність повністю покладалася на вчителів.

Учніське самоврядування у Віккерсдорфській школі було найважливішим чинником виховання. Прерогативою тут була справжня пошана до особистості дитини, її право на самостійне життя, на вирішення шкільних питань з повною серйозністю і відповідальністю. Особливу увагу педагоги школи звертали на надання учням можливості відкрито висловлювати свою думку з різних питань внутрішнього життя школи шляхом участі у вільній дискусії між дирекцією, вчителями та учнями. Діти відверто і сміливо виступали на зборах, вислуховували думки своїх товаришів, що дало їм змогу усвідомлювати себе як особистість, зрозуміти силу своєї співдружності — «шкільної общини».

Цінність цих форм виховання, які вперше були апробовані у «Вільній шкільній общині Віккерсдорф», полягала у спробі створити для учнів таке виховне середовище, яке сприяло б формуванню позитивних етичних якостей особистості, її фізичному розвитку, вдосконаленню певних трудових умінь і навичок. Школа таким чином допомагала молоді формувати власне ставлення до всіх питань.

Педагогічно правильно організоване учнівське самоврядування у Віккерсдорфській школі розглядалось як засіб розвитку самостійності, самодіяльності й активності особистості, надання учням права самим вирішувати свою долю (на відміну від інших «нових» та «дослідних шкіл»); сприяло підготовці до життя у суспільстві (як це було, наприклад, у «Сільських виховних будинках» Літца, в «Оденвальдській школі» та ін.).

Важливе місце у виховній роботі Віккерсдорфської школи посідала належним чином організована педагогами художня освіта як частина естетичного виховання і найважливіший компонент етичного. На прикладі постановки естетико-морального виховання педагоги прагнули показати «новим», а пізніше і «дослідним школам», як можна використовувати засоби естетичного виховання для стимулювання учнів до активної розумової діяльності, для пробудження в них прагнення до етичної і фізичної досконалості; як позитивно вони впливають на формування у школярів таких етичних якостей як гуманність, любов до батьківщини, пошана до культури інших народів, їх звичаїв, традицій. Відчутним був вплив цього досвіду на організацію етико-естетичного виховання в інших «нових школах», що виникли услід за «Вільною шкільною» общиною Віккерсдорф, а також у «дослідних школах».

Аналіз здійснення естетичного виховання у Віккерсдорфській школі дозволив виявити фактори, що сприяли формуванню позитивного ставлення учнів до мистецтва: цілеспрямоване і критичне сприйняття творів, розуміння структури мистецтва, вивчення основних форм і законів, захоплення мистецтвом самих учителів. У власній творчій діяльності учнів реалізувалося їхнє прагнення самостійно створювати прекрасне (театральні постановки, написання картин, створення скульптурних творів та ін.). Саме у цьому напрямі виховної роботи чітко проявилася особливість усіх «нових» і «дослідних шкіл» — втеча від повсякденного, бурхливого, сповненого боротьби життя великого міста в царину естетики; спроби перетворити світ за допомогою висококультурних ідей, які ґрунтувалися на кращих естетичних і гуманістичних традиціях минулого [1; 4].

Трудове виховання у Віккерсдорфській школі значно відрізнялося від інших «нових шкіл» перш за все своєю прогресивною виховною спрямованістю, яка характеризувалася вихованням пошани до праці, виробленням звички до колективної праці, вихованням взаємодопомоги, товарищескості, дружби через спільну працю.

Дослідження Германа Ульріха показало, що у процесі роботи педагогів, пов'язаній із пошуком шляхів організації виховання, були знайдені оригінальні форми і засоби виховного впливу на учнів на основі використання різноманітних спортивно-оздоровчих заходів. Зокрема, далекі походи й екскурсії сприяли розширенню кругозору, вихованню в дітей почуття товарищескості, взаєморозуміння, вчили долати труднощі, формували сміливість, винахідливість, рішучість, загартовували волю і характер [4, с. 58].

Різносторонні заняття фізкультурою і спортом сприяли формуванню нових стосунків між вихованцями, допомагали органічно влитись у спільне культурне життя школи. Так, під час міжнародних спортивних змагань юнацьких команд учні школи під керівництвом тренера О. Пельтцера збирали матеріал для лекцій. Ця робота сприяла зміцненню їх зв'язків із дітьми інших країн, які навчалися у Віккерсдорфській школі [4, с. 92].

За формою організації шкільної справи Віккерсдорфська школа, будучи дев'ятикласною реальною гімназією, зовні не могла різко відрізнитися від інших навчальних закладів, які існували у той час, оскільки уряд тогочасної Німеччини не допустив би існування школи абсолютно нового типу, яка не відповідала б формальним вимогам державних чиновників. Проте вчителі цієї школи вводили у зміст і методи навчання багато нового, такого, що суперечило духу традиційної німецької школи.

Основна мета викладання у Віккерсдорфській школі полягала у підготовці вихованців до вироблення власного світобачення, необхідного для виховання сильного, самостійного характеру. Учням школи надавалася можливість вибирати перелік предметів, які їх цікавлять, і працювати над ними самостійно.

Розширення навчальної програми за деякими дисциплінами робило майже неможливим її порівняння з програмою звичайної середньої школи. При поглибленому вивченні окремих тем із математики, фізики та хімії учні охоче зверталися до складного матеріалу, що мало важливе значення для розвитку їхнього інтелекту. На високому рівні вивчалися також предмети гуманітарного циклу (історія, іноземні мови, література, мистецтво), що в комплексі створювало основу для широкої обізнаності школярів у різних сферах життя [1; 4].

Аналіз матеріалу, який стосується змісту виховної роботи у Віккерсдорфській школі, свідчить, що педагоги тісно пов'язували етичне виховання з формуванням в учнів наукового світогляду, тому й приділяли велику увагу предметам природничо-математичного циклу. При цьому розвиток критичного мислення розглядався як необхідна складова частина освіти, яка сприяла становленню етично вихованої особистості [4, с. 120].

Таким чином, «Вільна шкільна община Віккерсдорф» була новою школою демократичного спрямування, що якісно відрізнялася від інших навчально-виховних закладів подібного типу, а саме:

- мета і завдання виховання у ній відображали найбільш радикальні вимоги педагогів-реформаторів (мається на увазі формування всебічно освіченої і високomorальної людини);

- виховна робота у цьому навчальному закладі характеризувалася демократизмом стосунків між вихователями і вихованцями; тут уперше в Німеччині було запроваджено спільне виховання і навчання дітей обох статей, яке розглядалось як неодмінна умова правильного етичного виховання;

- у Віккерсдорфській школі одним із центральних завдань навчання і виховання було формування в учнів наукового світогляду, завдяки чому велика увага приділялася предметам природничо-наукового циклу, при викладанні яких акцент ставився на самостійну активну роботу;

- у шкільній общині було знайдено нові, цікаві й оригінальні форми та засоби виховної роботи: розгалужене учнівське самоврядування як дієвий засіб виховання шкільної общини, самодіяльності та активності особистості; педагогічно продумана організація мистецької діяльності учнів із метою їх всестороннього розвитку; цілеспрямоване етико-естетичне виховання, реалізоване у комплексі предметів художнього циклу (музика, малювання, скульптура, театральне мистецтво та ін.); широка постановка трудового виховання, спрямована на вироблення в учнів звички до колективної праці, пошани до самої праці і людей праці; використання різноманітних спортивно-оздоровчих заходів для виховання в учнів почуття взаєморозуміння, сміливості, рішучості та винахідливості.

Запровадження відкритого діалогу між педагогами та учнями у вітчизняній системі освіти сприятиме створенню атмосфери «сім'ї» у школі, що усуне ряд психологічних бар'єрів, які часто виникають у навчальному процесі. Використання елементів виховної системи «Вільної шкільної общини Віккерсдорф», а саме запровадження вибіркового вивчення учнями предметів, активізація позакласної роботи вчителя зі школярами, залучення учнів до колективної праці, введення інституцій учнівського самоврядування дасть змогу підвищити рівень та якість знань учнів, сприятиме вихованню в них уміння жити і працювати у колективі, бути не лише спостерігачами, а й активними творцями дійсності. У контексті вимог сьогодення заслуговує на увагу проблема формування стосунків у різних системах («учень — учень», «вчитель — учень», «вчитель — батьки») у «Вільній шкільній общині Віккерсдорф».

ЛІТЕРАТУРА

1. Валеев А. А. Организация процесса обучения в свободных школах: материалы конференции «Новые образовательные технологии и принципы организации учебного процесса» / А. А. Валеев // *Фундаментальные исследования*. — 2007. — № 3. — С. 32–34.

2. Образцова Л. В. Содержание и формы воспитательной работы в «Свободной школьной общине Виккерсдорф» (1906–1933); автореф. дисс... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л. В. Образцова. — М., 1978. — 19 с.
3. Alpei Hartmut, Herrmann Ulrich. 100 Jahre Wickersdorf — Eine kritische Vergegenwärtigung des Wollens und Wirkens von Gustav Wyneken und der Freien Schulgemeinde Wickersdorf. — Lebensgemeinschaft Wickersdorf e.V.: Festschrift anlässlich des 100-jährigen Bestehens der Lebensgemeinschaft Wickersdorf e.V., Wickersdorf, 2006. — 7 s.
4. Hermann Ulrich. Gustav Wyneken. Freie Schulgemeinde Wickersdorf. Kleine Schriften. — IKS Garamond Verlag, Jena. — 2006. — 134 s.
5. Näf Martin. Wyneken und Geheeb: Gemeinsame Anfänge — getrennte Wege — konträre Ziele. — Lebensgemeinschaft Wickersdorf e.V.: Festschrift anlässlich des 100-jährigen Bestehens der Lebensgemeinschaft Wickersdorf e.V., Wickersdorf, 2006. — 23 s.